

Nevtralizacija beloovratniške kriminalitete: Analiza medijskih izjav in tehnik nevtralizacije v slovenskih tajkunskih procesih¹

Katja Simončič², Matjaž Jager³, Mojca Mihelj Plesničar⁴

Koncept tehnik nevtralizacije kaznivih dejanj je v kriminološki teoriji znan že od petdesetih let prejšnjega stoletja. Gre za raznovrstne poskuse opravičevanja deviantnosti, ki jih storilci prikazujejo za veljavne, družba na splošno in veljavni pravni red pa ne. Čeprav sta Sykes in Matza klasičnih pet tipov nevtralizacij definirala glede na mladostniško kriminaliteto, so poznejše raziskave pokazale, da so te tehnike morda še bolj razširjene pri privilegiranih storilcih beloovratniške kriminalitete. V članku smo analizirali medijske izjave izpostavljene skupine menedžerjev, ki je bila obtožena gospodarskih kaznivih dejanj v okviru t. i. tajkunskih procesov, ki so potekali po neuspešnih menedžerskih prevzemih nekaterih večjih slovenskih podjetij po finančni krizi leta 2008. Obtoženi so bili na koncu spoznani za krive nekaterih od očitanih kaznivih dejanj, nas pa je zanimalo, kako so opravičevali svoja dejanja in opisovali širši kontekst teh afer. Njihove medijske izjave smo umestili pod klasične tehnike nevtralizacije in dodali še nekatere druge, ki so se jim prilegale. V nasprotju z nekaterimi drugimi tovrstnimi raziskavami je v naši skupini prevladovalo zanikanje odgovornosti, sklicevanje na višjo lojalnost in ekonomsko nujnost ter obsojanje obsojevalcev, v manjši meri pa tudi zanikanje škode. Tehniki zanikanja žrtve in metafora bilance nista bili prisotni.

Ključne besede: tehnike nevtralizacije, beloovratniška kriminaliteta, menedžerski prevzemi, tajkunski krediti, Republika Slovenija

UDK: 343.9:343.37

»Namen ni škodovati vlagateljem ali zaposlenim (...).« Podobno kot Richards je tudi Thatcher zaključil, da je večina tega, kar počnejo menedžerji, delovanje v sivini: »Imaš deset odstotkov transakcij, ki so popolnoma čiste in pri katerih se ne postavljajo vprašanja glede pripoznavanja prihodkov,« je pripomnil Thatcher. »Od preostalih transakcij,« je nadaljeval Thatcher, »jih je verjetno 70 odstotkov v sivem območju. Manipuliraš z računovodskimi pravili in si teoretično še vedno v okviru računovodskih pravil, vendar v sivem območju. Potem pa imaš še nekaj odstotkov, recimo 20, ki so popolnoma zunaj računovodskih pravil.« (David Thatcher, leta 2004 obsojen zaradi računovodskih goljufij) (Soltes, 2016: 185).

»Številni opazovalci so porogljivo ugotavljali, da se zdi, da mnogi prestopniki kažejo presenetljivo zavedanje o socioloških in psiholoških razlagah svojega vedenja in hitro izpostavijo odločilno vlogo svojega slabega okolja.« (Sykes in Matza, 1957: 667)

1 Uvod

Pojav uspešnih, uglednih in privilegiranih storilcev kaznivih dejanj je kriminologe begal že dolgo pred 50. leti prejšnjega stoletja, ko je Edwin H. Sutherland (1949) v svojem klasičnem delu *White Collar Crime* opozoril na to vprašanje in zahteval njegovo bolj obsežno raziskovanje. Da bi konceptualno zaobjel to področje, je predlagal termin »kriminal belih ovratnikov«. Čeprav ima termin beloovratniška kriminaliteta svoje notranje težave, predvsem zato, ker se osredotoča na značilnosti storilca in ne toliko na značilnosti kaznivega dejanja, se je v kriminološki teoriji obdržal in na nek način preстал test časa. V nadaljevanju zato sledimo Sutherlandovi definiciji, ki se na obravnavanem področju gospodarske kri-

¹ Članek je nastal v okviru projekta Pravo dolžnikov in upnikov (J5-1792), ki ga je financirala Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije.

² Dr. Katja Simončič, strokovna sodelavka, Kabinet ministra, Ministrstvo za solidarno prihodnost, Slovenija.
E-pošta: katja.simoncic@gov.si

³ Dr. Matjaž Jager, znanstveni svetnik, Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani, redni profesor, Pravna fakulteta, Univerza v Ljubljani, Slovenija. ORCID: 0009-0002-5563-6404.
E-pošta: matjaz.jager@pf.uni-lj.si

⁴ Dr. Mojca M. Plesničar, znanstvena sodelavka, Inštitut za krimi-

nologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani, docentka, Pravna fakulteta, Univerza v Ljubljani, Slovenija. ORCID: 0000-0002-4686-0060.
E-pošta: mojca.plesnicar@pf.uni-lj.si

minalitete omejuje le na tiste storilce, ki so privilegirani nosilci družbene moči.

Eden od pomembnih vidikov raziskovanja tega fenomena je vprašanje storilčevega samorazumevanja, razlage in (samo)opravičevanja deviantnih dejanj. Uvodoma citirani Eugen Soltes (2016) je na primer v svoji nedavno objavljeni monografiji z naslovom *Why they do it: Inside the mind of the white-collar criminal* na podlagi intervjujev s storilci ugotovil, da se moramo za boljše razumevanje tega vprašanja poskusiti vživeti v storilčevo korporativno kulturo in si predstavljati, da smo njen del. Tovrstne analize nas lahko vsaj delno informirajo o tem, kako storilci zaznavajo in sprejemajo svojo deviantnost v nekem času in družbenem okolju. Pri tem lahko kdo ugotovi, da se njegova dejanja – če bi se sam znašel v njihovem položaju – morda ne bi zelo razlikovala od njihovih.

Da bi pridobili vsaj delen vpogled v tozadevno samorazumevanje storilcev beloovratniških kaznivih dejanj, smo izbrali skupino visoko izpostavljenih slovenskih menedžerjev, pravno-močno obsojenih za gospodarska kazniva dejanja. Procesirani so bili v okviru t. i. tajkunskih procesov, ki so v Sloveniji potekali v preteklem desetletju in so po dolgotrajnih postopkih s pritožbami na sodne instance pripeljali do pretežno obsodilnih sodb. Gre za skupino menedžerjev večjih slovenskih podjetij, ki so se, če zelo posplošimo, zaradi izvajanja menedžerskega odkupa oziroma prevzema podjetja v času pred finančno krizo v letih 2008–2009 in po njej znašli pod močnim političnim in medijskim pritiskom kot prejemniki t. i. tajkunskih posojil za lastninske prevzeme podjetij, ki so jih vodili.

Ob začetku finančne krize je v Sloveniji izbruhnulo veliko škandalov v zvezi z nekaterimi menedžerskimi odkupi večjih slovenskih podjetij, ki so ciljna podjetja praviloma za več let obremenili z znatnimi dolgovi in/ali jih na koncu pripeljali v zelo težko finančno stanje oziroma nekatera tudi v propad (Božič, 2008). Sledile so policijske preiskave in kazenske ovadbe ter po dlje časa trajajočih sodnih postopkih tudi pravnomočne obsodbe za posamezna, razmeroma tipična dejanja gospodarske kriminalitete, kot so zloraba položaja, pranje denarja in oškodovanje upnikov. Ob močni spremljajoči medijski kampanji in ogorčeni javnosti je takratna vlada spremenila prevzemno zakonodajo tako, da ni več dovoljevala zastave vrednostnih papirjev ciljnega podjetja pri banki v zameno za kredit za lastninski prevzem (»Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o prevzemih (ZPre-1G)«, 2015).

V tem prispevku nas ne bodo zanimali ožji kazenskopравни vidiki doseženih oprostilnih in obsodilnih sodb, prav tako ne bomo neposredno raziskovali širšega družbenopolitičnega konteksta, v katerem je do teh »tajkunskih zgodb« prišlo. Zanimal nas bo izključno subjektivni pogled obsojenih me-

nedžerjev na svoja dejanja in na širši kontekst, v katerem so se zgodile. Zanimalo nas bo, kako so med sodnimi postopki in po njih kritično ali nekritično ocenjevali svoja dejanja. V analizi teh subjektivnih pogledov smo se osredotočili le na javno objavljene intervjuje, v katerih smo poiskali izjave, v katerih so se storilci prikazovali tako, kot so videli sami sebe ali bolje – kot so želeli, da jih vidi slovenska javnost. Naš cilj je bil njihove izbrane samoevalvacije lastnih deviantnih dejanj smiselno predstaviti v okviru teorije tehnik nevtralizacije (Minor, 1981; Sykes in Matza, 1957). Konkretno nas je zanimalo, ali so v svojih izjavah uporabili tehnike nevtralizacije, kako so jih uporabili in katere nevtralizacije so prevladovale.

Pri tehnikah nevtralizacije gre za niz interpretativnih orodij, ki storilcu deviantnih oziroma kaznivih ravnanj omogočijo, da neke konkretne družbene prepovedi in zapovedi – v katere sicer storilec načeloma verjame – za konkreten namen dovolj uspešno »nevtralizira« in posledično stori deviantno oziroma kaznivo dejanje.

V nadaljevanju bomo najprej strnjeno predstavili teorijo tehnik nevtralizacije (Minor, 1981; Sykes in Matza, 1957) s posebnim ozirom na beloovratniško kriminaliteto. Za tem bomo prikazali in kratko komentirali posamezne tipične izjave procesiranih menedžerjev ter argumentirali našo umestitev njihovih izjav pod določen tip tehnike nevtralizacije. Prispevek bomo končali s kratko razpravo o ugotovitvah in zaključkih.

2 Nevtralizacije kot zagovori/izgovori, ki jih sistem ne sprejema

V prizadevanjih za razlago beloovratniške kriminalitete in korporacijske kriminalitete teorija izpostavlja različne razlage, zlasti teorijo samonadzora (Barlow, 1991; Benson in Moore, 1992; Geis, 2000; Hirschi in Gottfredson, 1987; Reed in Yeager, 1996; Simpson in Piquero, 2002; Steffensmeier, 1989), teorijo organizacijskega stresa in teorijo racionalne izbire oziroma teorijo odvracanja (Braithwaite, 1989; Braithwaite in Makkai, 1991; Makkai in Braithwaite, 1994; Simpson in Koper, 1992).

Ob tem starejša Sutherlandova teorija diferencialne asociacije in z njo povezana ideja o tehnikah nevtralizacije dosti časa nista bili v ospredju (Piquero idr., 2005). Sutherland (1949) je v svoji teoriji na nek način subverzivno trdil, da se beloovratniška kazniva dejanja ne pojavljajo kot dejanja posameznikov – gnilih jabolok – v sicer »zdravem« okolju, temveč so dostikrat posledica naučenih opredelitev in izkušenj, ki so sestavni del delovnega okolja. V tem smislu je na primer Cressey (1953: 94) Sutherlandovo (1949) teorijo uporabil na storilcih kaznivega dejanja poneverbe in ugotovil, da ti svo-

jo kriminalno dejavnost praviloma opisujejo v jeziku, ki jim omogoča, da se prikažejo brez krivde.

V petdesetih letih prejšnjega stoletja sta Sykes in Matza (1957) na ozadju združitve Sutherlandovih (1949) in Cresseyjevih (1953) idej razvila teorijo, ki naj bi dodatno osvetlila mehanizme deviantnega vedenja mladoletnikov. V svojem izhodišču sta izrecno polemizirala s Cohenovo (1955) teorijo o delinkventni subkulturi, po kateri naj bi imeli deviantni posamezniki od večine različen, samosvoj sistem vrednot, ki večinoma nasprotuje vrednotam konformnih državljanov. Mladoletniški prestopniki naj bi na primer po Cohenu (1955) svojo posebno subkulturo razvijali z: »oblikovanjem, vzdrževanjem in krepitvijo kodeksa vedenja, ki obstaja kot nasprotje (...) dominantnim vrednotam, zlasti vrednotam srednjega razreda« (Sykes in Matza, 1957: 664). Če bi bilo to res, sta ugovarjala Sykes in Matza (1957), bi storilec kaznivega dejanja svoje nezakonito vedenje dojemal kot moralno sprejemljivo in v zvezi z njim ne bi poznal občutkov krivde in sramu. Do tega pa po njenem mnenju pri večini mladoletnih prestopnikov ne pride. Ravno nasprotno, avtorja trdita, da: 1) mladoletni prestopniki večinoma spoštujejo konformne državljane, 2) pogosto potegnejo ostro mejo med tistimi, ki jih lahko, in tistimi, ki jih ni dopustno viktimizirati, in 3) večinoma niso imuni na zahteve družbene konformnosti (Sykes in Matza, 1957: 665).

Sykes in Matza (1957) sta zato poskušala razložiti, zakaj se storilec, ki je načeloma zavezan vladajočemu družbenemu redu in vrednotam, vendarle odloči za kaznivo dejanje. V zvezi s tem sta opozorila na imanentno prožnost normativnega sistema družbe, na dejstvo, da pravila, ki jih običajno upoštevamo, niso niti pravno, kaj šele moralno zavezujoča v vseh okoliščinah (na primer v samoobrambi, skrajni sili itd.). Pokazala sta, da se storilec lahko izogne lastni moralni krivdi tako, da poskuša sebi in drugim dokazati, da v konkretnem primeru obstajajo okoliščine, ki opravičujejo njegovo dejanje ali izključujejo njegove zle ali »zločinske namene«. Ali z njunimi besedami, trdila sta, in to je ključno, da: »(...) velik del prestopništva izhaja iz v bistvu nepriznanih razširitev obrambe v obliki opravičil za deviantnost, ki jih storilec šteje za veljavne, pravni sistem ali družba na splošno pa ne.« (Sykes in Matza, 1957: 666)

Po njenem mnenju si tako mladostniki, ki se sicer praviloma podrejajo prevladujočim družbenim normam, z uporabo tehnik nevtralizacije pred deviantnim dejanjem na nek način dovolijo ignorirati neke konkretne prepovedi oziroma zapovedi, ki jo kršijo. Storilci praviloma ne sprejemajo vrednot in stališč, ki so v nasprotju s prevladujočim normativnim ustrojem družbe, temveč storijo posamezna kazniva dejanja s pomočjo tehnik nevtralizacije, ki neko pravilo v tistem tre-

nutku in za nek konkretni namen dovolj uspešno »nevtralizirajo«. Z učenjem in rabo teh tehnik mladostniki poskušajo razrešiti kognitivno disonanco, ki bi v teh okoliščinah gotovo nastopila, in s tem psihološko obvladujejo svojo delinkventnost in pozitivno samopodobo.

Pomemben razlagalni element te teorije je teza, da storilec tehnik nevtralizacije sprejme pred storitvijo dejanja. Zdi se, da lahko z *ex ante* nevtralizacijo dejanje »razložimo« bolj kot v primeru, da se neka tehnika nevtralizacije kot opravičilo vzpostavi oziroma objavi šele za nazaj, *ex post*, z večjim ali manjšim časovnim zamikom po dejanju. Pri tem zadnjem lahko gre za racionalizacijo, domišljeno za nazaj, ki v resnici ni povezana z izvornimi razlogi oziroma motivi za dejanje (Sykes in Matza, 1957). V tem smislu je glavna težava te teorije ravno v tem, da je težko nedvomno potrditi ali ovreči, da gre za eno ali drugo (ali za oboje ali za nič od tega!), saj (še) ne moremo neposredno in objektivno vpogledati v miselni oziroma odločevalski proces storilca kaznivega dejanja.

Tudi Minor (1981) je v svojem razmišljanju o teh vprašanih vnovič omenil, da tehnik nevtralizacije ne uporabljajo vsi storilci, temveč le tisti, ki se zavedajo, da kršijo določeno moralno oziroma pravno normo in so hkrati močno motivirani za storitev kaznivega dejanja, na voljo pa imajo tudi nek minimalno potreben čas za razmislek o celotni situaciji. Kljub temu oziroma prav zaradi tega se lahko zgodi, da nevtralizacija pri osebi ni tako močna, da bi v celoti nadomestila krivdo, ki jo posameznik doživlja po dejanju, bila pa je dovolj močna, da je uspešno »anestezirala« neko prepoved *ex ante*. Tudi Strutton idr. (1994) ugotavljajo, da dejstvo, da nekdo čuti potrebo po uporabi teh tehnik, kaže na to, da se oseba sicer na splošno drži konvencionalnih norm oziroma je daleč od tega, da bi jih zavračala v celoti.

Spet drugi avtorji pa menijo, da ideja o tehnikah nevtralizacije ne predstavlja teorije same po sebi, temveč bi jo bilo treba obravnavati prej kot nek ožji izsek splošnejše teorije deviantnosti. V to smer v uvodu svojega članka iz leta 1957 nakazuje tudi Sykes in Matza (1957), ki omenjata Sutherlandovo (1949) teorijo diferencialne asociacije. Po drugi strani pa Minor (1981) na primer meni, da je teorija nevtralizacije sestavni del teorije nadzora (Hirschi, 1969; Matza, 1990), po kateri lahko pretrgana ali oslABLJENA vez med posameznikom in družbo privede do kaznivih dejanj. V tej luči rabo nevtralizacij vidi kot dodaten način za oslABLITEV te vezi.

Po oceni Marune in Copesa (2005) dajejo empirične raziskave teorije tehnik nevtralizacije mešane rezultate. Večina študij sicer potrjuje pozitivno povezavo med rabo tehnik nevtralizacije in prestopništvom, vendar je ta povezava pogosto šibka do zmerna (Agnew in Peters, 1986; Ball, 1966; Ball in

Lilly, 1971; Hindelang, 1973; Hirschi, 1969; Thurman, 1984). Po drugi strani pa študije na specialnem področju medvrstniškega nasilja teorijo potrjujejo (Agnew, 1994). Agnew (1994) pri tem ugotavlja, da je učinek nevtralizacije na nasilje pri mladoletnih vrstnikih pogojen z nekaterimi spremenljivkami. Nevtralizacija vodi do prestopništva predvsem takrat, ko posameznik: 1) verjame, da je v situaciji, v kateri je nevtralizacija mogoča, ob tem pa je hkrati 2) zavezan konvencionalnim družbenim normam; in 3) ob močni motivaciji dobi priljubljenost za dejanje. Po mnenju avtorja nam ti potrebni omejujoči pogoji pomagajo pojasniti, zakaj ima nevtralizacija v številnih študijah le šibak do zmerno pozitiven učinek na deviantnost (Agnew 1994).

Ne nazadnje pa sta Cromwell in Thurman (2003) ugotovila, da je uporaba tehnik nevtralizacije zelo razširjena med tatovi v trgovinah. Podobno ugotavljajo Strutton idr. (1994). Tudi Minor (1981) ugotavlja, da zbrani podatki večinoma potrjujejo obširno rabo nevtralizacij pri tovrstnih premoženjskih kaznivih dejanjih.

Po tem krajšem teoretičnem uvodu bomo v nadaljevanju na kratko predstavili pet izvornih tehnik nevtralizacije, kot sta jih identificirala Sykes in Matza (1957), zatem pa še nekatere novejša, ki so jih za njima razvili drugi avtorji.

2.1 Kako nevtraliziramo?

Prva tehnika nevtralizacije je zanikanje odgovornosti. Z njeno uporabo se poskušamo razbremeniti odgovornosti za storjeno deviantno dejanje tako, da krivdo pripišemo silam, na katere kot posameznik nimamo vpliva (Sykes in Matza, 1957). V primeru mladoletniškega prestopništva tako storilec krivdo za lastna dejanja pripiše na primer zanemarjanju s strani staršev, slabi družbi oziroma naključju življenja v slabi soseski. S tem se poskuša predstaviti kot žrtev okoliščin, ki so ga brez soglasja potegnile v deviantnost.

Druga tehnika, zanikanje škode, prekine povezavo med kaznivim dejanjem in njegovimi posledicami tako, da zanika povzročeno škodo, čeprav se storilec zaveda, da je bil zakon kršen. Sykes in Matza (1957) navajata vandalizem kot primer dejanja, ki naj ne bi povzročil omembe vredne škode, še posebej, kadar je lastnik premožen in si zato lahko zlahka privoščil popravilo. Poleg tega, morda ne najbolj posrečenega primera, avtorja navajata še krajo avtomobila, ki jo storilec razlaga kot zgolj začasno, neškodljivo izposojlo.

Pri tretji tehniki, zanikanju žrtve, želi prestopnik žrtev prikazati kot (glavnega) krivca, sebe pa kot zakonitega maščevalca. Nekdo je – na primer kot pripadnik manjšine ali druge skupine – prikazan kot tisti, ki si zasluži pravično povračilo

in kazen. Storilec se s tem prelevi v upravičenega maščevalca, žrtev pa doleti zaslužena kazen. Avtorja kot dober primer navajata tatvino v trgovini trgovca, ki ga ima storilec za goljufa. Poleg tega je ta tehnika hitro pri roki, kadar je žrtev fizično odsotna ali neznana, kar vse zmanjšuje zavedanje, da gre vendarle za žrtev.

Storilec se lahko zateče tudi k četrti tehniki, obsojanju obsojevalcev. S tem pozornost z lastnih deviantnih dejanj preusmeri na dejanja tistih, ki njegova dejanja obsojajo oziroma sankcionirajo. Policijo lahko na primer opredeli kot brutalno, učitelje kot nenaklonjene in pristranske in tako naprej. Ker se tema pogovora s tem preusmeri na obsojevalca, se problematičnost deviantnega dejanja lahko potlači.

In končno, v skladu s peto nevtralizacijsko tehniko, sklicevanjem na višjo lojalnost, posameznik nevtralizira neko normo tako, da trdi, da je z dejanjem sledil višji normi, ki je pomembnejša od tiste, ki je bila kršena. Kršitev tako tehnično ni nastala zaradi zavračanja norme, temveč zato, ker je dal storilec prednost zanj pomembnejši normi, nekemu višjemu normativnemu pričakovanju. Pri mladoletnih prestopnikih je to lahko zaščita družine, skupine prijateljev ali članov mladoletniške združbe.

Poleg petih zgoraj opisanih tehnik so različni avtorji pozneje predlagali še dodatne, na primer državljansko nepokorščino (DeTardo-Bora idr., 2019: 6), ali jih drugače grupirali (Kaptein in van Helvoort, 2019). V nadaljevanju navajamo le tiste, ki se bolj prilegajo kontekstu kriminalitete belega ovratnika. Klockars (1974) je predlagal t. i. metaforo (računovodske) bilance, kot smo prevedli njegov angleški termin *metaphor of the ledger*. Pri tej tehniki poskuša storilec nevtralizirati oziroma zmanjšati pomen svojega dejanja tako, da trdi, da vsa njegova dobra in konformna dejanja do zdaj odtehtajo storjeno nemoralno oziroma nezakonito dejanje. Štiri leta pozneje je Henry (1978) predlagal sklicevanje na normalnost kot nevtralizacijo, ki sporoča, da sporno dejanje ni nič posebnega, saj »to počnejo vsi«. Podobna, če ne celo vsebinsko identična nevtralizacija je razpršitev krivde (Coleman, 1989), ki v kontekstu beloovratniške kriminalitete po načelu »kjer so odgovorni vsi, ni odgovoren nihče« sporoča, da se, ko »to počno vsi«, izpostavljeni storilec upravičeno počuti kot žrtvovani grešni kozel. Spet podobno je, prav tako v kontekstu beloovratniške kriminalitete, Minor (1981: 298) predlagal obrambo nujnosti kot nevtralizacijo, s katero prestopnik svoje dejanje dojema kot nujno. Kar je storil, je le nujen, »običajen posel«, ki se mu – na primer v brezobzirnem poslovnem okolju – pač ni mogoče izogniti, če želiš na trgu preživeti. V grobem lahko to primerjamo s t. i. epidemijo deviantnosti, ko po racionalnem premisleku nihče noče zaostajati za drugimi (Jager, 2005, 2015).

Preden se osredotočimo na tehnike nevtralizacije pri beloovratniški kriminaliteti, moramo opozoriti, da je bila ta ideja poleg priznanja oziroma potrditev deležna tudi nekaterih upoštevanja vrednih kritik. Že omenjena Maruna in Coopes (2005) na primer menita, da se teorija v zadnjih nekaj desetletjih ni dovolj razvila. Drugi opozarjajo, da še vedno ni jasno, ali je nevtralizacija, ki jo zaznamo po dejanju oziroma po odkritju, v resnici navzoča tudi pred oziroma med storitvijo (Levi, 2008), kar gotovo vpliva na pojasnjevalno vrednost tega koncepta. Kljub temu se zdi, da ima tudi uporaba tehnik nevtralizacije *ex-post* določeno pojasnjevalno moč glede tega, kako storilci dojemajo svoje ravnanje, najmanj pa glede tega, kako želijo, da drugi dojemajo njihovo ravnanje.

2.2 Tehnike nevtralizacije pri beloovratniških storilcih

Čprav sta Matza in Sykes (1957) teorijo nevtralizacije razvila na podlagi raziskav mladoletnih prestopnikov, je več avtorjev hitro uvidelo, da te iste tehnike s pridom uporabljajo tudi drugi storilci kaznivih dejanj. Tako so jih raziskovalci zaznali pri številnih oblikah kriminalitete, ki vsaj v grobem izpolnijo uvodoma opisane predpostavke. Povezali so jih denimo s t. i. zločini iz časti (van Baak idr., 2018), zločini iz sovraštva (Byers idr., 1999), celo zločini proti človečnosti (Neubacher idr., 2006).

Izjemno relevantne pa so se izkazale ravno v diskusijah o storilcih z belimi ovratniki (Benson, 1985; Copes in Vieraitis, 2009; Copes idr., 2007; Dabney, 1995; Evans in Porche, 2005; Gauthier, 2001; Goldstraw-White, 2012; Gottschalk, 2017; Jesilow idr., 1993; Klenowski, 2012; Klenowski in Copes, 2013; Piquero idr., 2005; Schoultz in Flyghed, 2020; Shover idr., 2003). Shover in Hochstetler (2005) tako trdita, da beloovratniški storilci kaznivih dejanj tehnike nevtralizacije uporabljajo celo bolj pogosto kot storilci »navadnih, pouličnih« kaznivih dejanj. Zakaj je tako, ni popolnoma jasno. Deloma to lahko pripišemo načelni konformnosti in (percipirani) nedevidantnosti storilcev, ki potrebujejo potrditev takšne samopodobe. Tudi vrsta raziskav o poklicnih storilcih kaznivih dejanj kaže, da imajo nevtralizacijske tehnike pomembno vlogo pri racionalizaciji njihovega deviantnega vedenja (Klenowski, 2012).

V zvezi z dilemo *ex ante* ali *ex post* pa del teorije opozarja na dejstvo, da je malo empiričnih dokazov za tezo, da posamezniki tehnike nevtralizacije uporabijo pred deviantnim dejanjem. Tako na primer Maruna in Coopes (2005) pravita, da ideja nevtralizacije morda ni ustrezna pri pojasnjevanju »primarne deviantnosti« (Lemert, 1951), pripisujeta pa ji pomembno vlogo pri pojasnjevanju sekundarne deviantnosti, ki jo izvajajo posamezniki, ki so že etiketirani oziroma stigmatizirani kot deviantni (Maruna in Copes, 2005). Za naš tukajšnji namen pravzaprav

ni bistveno, ali lahko z izbranimi nevtralizacijami osvetlimo tudi razmišljanje storilcev pred dejanjem ali le po njem. Gotovo je, da medijske izjave menedžerjev, ki jih bomo predstavili v nadaljevanju, odsliskavajo njihovo javno prezentirano persono oziroma njihove javne obrambe v okviru kazenskega in drugih postopkov, ki so se začeli proti njim po dejanju in torej na vsak način predstavljajo nevtralizacijo *ex-post*.

Poglejmo v nadaljevanju nekaj izsledkov empiričnih raziskav o tej temi. V enem takšnih poskusov je npr. Benson (1985) sredi devdesetih let prejšnjega stoletja intervjuval 30 beloovratniških storilcev kaznivih dejanj. Obsojeni so bili zaradi goljufije z vrednostnimi papirji, za protimonopolna in davčna kazniva dejanja ter za poneverbe. Ugotovil je, da so storilci najpogosteje sicer priznali dejanje, vendar so zanikali, da so imeli pri tem t. i. kriminalni namen. Ob tem so storilci, o katerih mediji niso poročali, zanimivo priznali, da bi bila zanje negativna publiciteta še hujša kazen od kakršnekoli (formalne) kazni, ki so jo prejeli. Bensonov (1985) zaključek je potrdil razširjeno uporabo tehnik nevtralizacije, hkrati pa tudi dejstvo, da dostikrat ni jasno, ali je bila nevtralizacija »uporabljena« pred dejanjem ali pa šele po njem ali v obeh navedenih fazah. Mogoče bi bilo tudi, da bi se storilec pred dejanjem (pretežno) zatekel k eni, po dejanju pa k drugi nevtralizaciji ali da bi obkraj kombiniral oziroma povezoval različne tipe nevtralizacij. Storilci so izbirali različne tehnike; pri kaznivih dejanjih zlorabe zaupanja (v širšem smislu) so na primer praviloma trdili, da so zgolj sledili ustaljenim poslovnim praksam, svoja dejanja pa so videli eventualno le kot tehnične kršitve zakonov brez zavestne krivde na njihovi strani. Prav tako so bili zelo kritični do motivov in taktik tožilcev, ki so jih razumeli kot akterje, ki jih vodi le želja po zmagi na sodišču. Po drugi strani so na primer kršitelji protimonopolne zakonodaje poudarjali, da se njihova ravnanja jasno razlikujejo od ravnanj običajnih storilcev. Ne nazadnje so utajevalci davkov sicer priznali, da so bila njihova dejanja »napačna«, vendar so trdili, da so ravnali iz nevednosti oziroma iz po njihovem mnenju opravičljivih, altruističnih razlogov, ki prav tako niso vsebovali »kriminalnega namena« (Benson, 1985).

V novejši kvantitativni raziskavi je Klenowski (2012) intervjuval 40 obsojenih storilcev beloovratniških kaznivih dejanj. Tudi on je ugotovil, da se beloovratniški storilci pogosto zatečejo k tehnikam nevtralizacije, pri čemer je bila v njegovem vzorcu najpogosteje uporabljena tehnika sklicevanje na višjo lojalnost. Sledila je tehnika zanikanja škode, kar so nekateri kombinirali še z obsojanjem obsojevalcev, tehniko zanikanja žrtve (v tem smislu, da so si žrtve viktimizacijo zaslužile) ter zanikanjem odgovornosti (trdili so, da je do njihovih dejanj prišlo zaradi njihovih socialnih razmer ali napačnih nasvetov, ki so jih dobili). V študiji Piquera idr. (2005) so analizirali 133 študentov programov MBA in vodstvenih delavcev s ciljem

razumeti vlogo tehnik nevtralizacije pri kaznivih dejanjih proizvodnje in prometa s prepovedanimi drogami. Pokazalo se je, da je na njihove odločitve pomembno vplivala socialna klima v podjetju, v katerem so delali, in sicer predvsem zaznani odnos vodilnih delavcev in njihovih najbližjih sodelavcev do deviantnih dejanj/ravnanj. Po drugi strani pa zaznana stališča njihovih najbližjih prijateljev – tokrat zunaj delovnega mesta – niso imela velikega vpliva na tovrstne odločitve.

3 Metodološki okvir

V okviru raziskave smo izvedli kvalitativno analizo izjav slovenskih menedžerjev večjih podjetij, ki so bili spoznani za krive odmevnih gospodarskih kaznivih dejanj. Za empirično preverjanje izhodišč raziskave smo uporabili metodo refleksivne tematske analize (Clarke in Braun, 2017, 2022), ki je primerna za prepoznavanje, analiziranje in poročanje o vzorcih (temah) v podatkih. Kvalitativni pristop tematske analize omogoča, da prek njega odgovarjamo na vprašanja »kako« in »zakaj«, najbolj uporaben pa je ravno pri razlagi temeljnih idej, predpostavk in konceptualizacij – tem –, ki so v podatkih očitne ali latentne.

Naš pristop k tematski analizi je temeljil na deduktivnem pristopu (Clarke in Braun, 2022), kar pomeni, da smo izhajali iz obstoječih konceptov – osnova za tematsko kodiranje so bile različne tehnike nevtralizacije, tj. najprej tiste, ki sta jih identificirala Sykes in Matza (1957): zanikanje odgovornosti, zanikanje škode, zanikanje žrtve, obsojanje obsojencev in sklicevanje na višjo lojalnost, ter v nadaljevanju tudi pod nekatere dodatne, kot je na primer prej omenjeno sklicevanje na nujnost (Minor, 1981). Poleg tega smo uporabili latentni pristop h kodiranju (Clarke in Braun, 2022), kar nam je omogočilo, da smo izjave proučevane skupine storilcev razumeli v širšem kontekstu in iskali v njih nevtralizacije, ki smo jih poskušali postaviti v teoretični okvir teorije nevtralizacije in posledično oceniti njegovo vrednost za razumevanje pojava beloovratniške kriminalitete v slovenskem kontekstu tajkunskih prevzemov. Ne nazadnje je bil naš pristop k tematski analizi kritično realističen (Clarke in Braun, 2022) – naša analiza temelji na realnosti, ki je razvidna iz podatkov, pri čemer se ta morda razlikuje od realnosti za podatki.

Postopek tematske analize temelji na več fazah: zbiranje podatkov, kodiranje, generiranje tem in njihovo preciziranje ter sinteza (Clarke in Braun, 2022). V našem primeru je bilo, kot je opisano zgoraj, generiranje tem večinoma pogojeno z vnaprej podanimi tehnikami nevtralizacije, ki smo jih zaznali kot relevantne v literaturi. Kodiranje je opravila ena od avtoric, medtem ko smo teme in vrednotenje umeščanja izjav v izbrane teme izvedli vsi avtorji skupaj.

Tematska analiza kot kvalitativna metoda raziskovanja ima svoje prednosti in slabosti (Trainor in Bundon, 2020). Njene prednosti smo delno opisali že zgoraj – refleksivna tematska analiza omogoča empirično preverjanje temeljnih idej, predpostavk in konceptualizacij, ki so v podatkih bodisi očitne bodisi latentne. S tem raziskovalcem omogoča, da ohranjajo na podatkih temelječ pristop, hkrati pa izvajajo interpretativno analizo, ki prinaša pomen in razumevanje kompleksnih pojavov. Pomembna prednost je tudi njena fleksibilnost, ki omogoča, da metodo prilagajamo različnim teoretičnim okvirjem. Seveda pa ima raziskovanje z uporabo tematske analize tudi nekatere omejitve. Temeljna skrb je potencialna subjektivnost analize, saj je interpretacija podatkov lahko odvisna od perspektive posameznega raziskovalca, proces kodiranja in definiranja tem pa je lahko zahteven in odprt za interpretativne napake. Poleg tega je občasno težko posplošiti rezultate, saj so ti pogosto zelo specifični za zbrani vzorec in kontekst raziskave. Ne nazadnje je, kot pri vseh empiričnih metodah, njena uspešnost večinoma odvisna od kakovosti podatkov. Te omejitve zahtevajo skrbno premišljeno oblikovanje raziskave in kritično refleksijo s strani raziskovalca. Z idejo zagotoviti čim višjo raven znanstvene zanesljivosti smo sledili postopku in izvedbi, ki ga priporočata avtorici metode (Braun in Clarke, 2020), elemente raziskave, najbolj podvržene tveganju subjektivnosti, pa smo izvajali skupinsko.

3.1 Izbor in utemeljitev vzorca

Temeljni kriterij pri izbiri ustreznega empiričnega vzorca je bilo odmevnejše kaznivo dejanje, storjeno pred finančno krizo leta 2008, med njo in po njej, v navezavi na menedžerski odkup (angl. *Manager's buyout*) podjetja, ki so ga storilci upravljali. Po dalj časa trajajočih kazenskih procesih so bili vsi analizirani storilci pravnomočno obsojeni za različna tipična gospodarska kazniva dejanja, kot so zloraba položaja in podobno.

V slovenskem kontekstu so bili kazenski postopki zoper omenjene storilce velike medijske zgodbe, zato so analizirani storilci povprečnemu slovenskemu bralcu znani. Njihova izbira je tako v nekem smislu samoumevna, v vzorec smo zajeli tiste menedžerje, ki jim menedžerski odkup ni uspel in katerih ravnanja ter sledeči kazenski postopki so bili najbolj odmevni (Viraj idr., 2015). Dodaten kriterij je bila okoliščina, da so se storilci v javnosti pogosto pojavljali z lastnimi komentarji in odgovori.

Analizirani skupini so množični mediji v tistem času navedli oznako »tranzicijski tajkuni«, njihove poskuse prevzemov pa so označili za »tajkunske prevzeme«, izvedene s pomočjo »tajkunskih kreditov«. Izraz »tajkun« po *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* (2024) pomeni: »zelo bogatega in vplivnega

podjetnika z močnimi političnimi povezavami«, v slovenskem kontekstu pa je v času gospodarske krize dobil izrazito negativno konotacijo, saj se ga umešča v kontekst spornih, nepreglednih poslov in netransparentnih procesov privatizacije, kjer je prihajalo do velikih oškodovanj družbenega premoženja in neupravičenega bogatenja posameznikov (Dobovšek, 2005; Kuris, 2013). Tudi vnos v Slovar slovenskega knjižnega jezika uporablja izključno negativno konotirane primere, na primer »tajkuni so z navideznimi dokapitalizacijami prišli do večinskih deležev mnogih podjetij«, »boj proti tajkunom« in »tranzicijski tajkun« (*Slovar slovenskega knjižnega jezika*, 2024). V t. i. tajkunskih procesih so bili procesirani tudi nekateri menedžerji, ki niso poskušali izvesti lastniškega prevzema. Te smo iz prikaza izvzeli, ker smo želeli ohraniti skupni širši okvir teh kazenskih zadev. Na koncu se je naša opazovana skupina tako zožila na le štiri poglobitve menedžerje (označili smo jih z A, B, C in D), ki so bili deležni največje medijske pozornosti in ki so dovolj nastopali v javnosti, da je mogoče njihove izjave analizirati.

V medijih so bili praviloma negativno obravnavani kot domači tajkuni, ki so želeli brez (večjih) lastnih sredstev s pomočjo bančnih kreditov, zavarovanih z delnicami targetiranih podjetij, postati lastniki oziroma večinski lastniki teh podjetij. Tudi mnenja medijsko izpostavljenih ekonomistov o tem sicer takrat legalnem načinu prevzema podjetja so bila praviloma negativna. Tako je Damijan (2012) na primer menil, da menedžerski odkup z jamstvom z delnicami prevzetega podjetja neizogibno povzroči izčrpavanje prevzetega podjetja, ki mora v primeru zapadlosti zavarovanja poplačati svoj prevzem. Tovrstni odkupi so bili v tistem času v Sloveniji sicer zakoniti; številni drugi menedžerji so jih uspešno izpeljali na ta način. Pri tem so aktivno vlogo igrale banke, ki so pri prevzemih zaslužile s posojanjem denarja za ta namen. Kot se je pokazalo, pa je skupina obravnavanih menedžerjev v tem procesu – vsak sicer v lastnih okoliščinah in na svoj način – pri tem zagrešila druga gospodarska kazniva dejanja.

Vsi člani proučevane skupine so se med kazenskimi postopki različno intenzivno odzivali na vprašanja novinarjev. Cilj našega pregleda njihovih javnih izjav je bil odgovoriti na vprašanje: Kako subjektivno dojemajo in ocenjujejo sebe in svoja takratna dejanja? Z analizo njihovih izjav smo želeli pokazati, kako so komentirali in opravičevali svoja dejanja širši javnosti v Sloveniji. Pri tem smo njihove najbolj tipične izjave umestili pod različne tehnike nevtralizacije, vse s ciljem ugotoviti, katere nevtralizacije so najpogostejše in v kateri obliki so bile izražene.

V analizo smo zajeli slovenske časopisne članke ter televizijske in radijske intervjuje z izbranimi menedžerji pred izrekom sodb in po njem, in sicer med letoma 2011 in 2016,

en članek je iz leta 2019. Večina izbranih virov je bila dostopna na svetovnem spletu, kjer smo jih poiskali z iskalnikom Google, pri čemer smo kot ključne besede uporabili imena menedžerjev, nekaj jih je bilo dostopnih v tiskani obliki. Po selekciji za raziskavo relevantnih virov smo seznam zožili na enajst člankov oziroma intervjujev, ki so bili objavljeni v slovenskih osrednjih publikacijah in na medijskih platformah, kot so Delo, Dnevnik, Siol, RTV Slovenija, pa tudi na bolj lokalnem Radiu Koper.

3.3 Razvrščanje

V nadaljevanju predstavljamo rezultate opisane analize, pri čemer naša spoznanja podkrepimo s posameznimi izjavami menedžerjev. V analizi se po oblikovanju vzorca z identiteto posameznih menedžerjev nismo ukvarjali, njihove izjave smo anonimizirali in jih poimenovali s črkami od A do D. Tako smo poskušali izločiti potencialne subjektivnosti, ki bi jih raziskovalci lahko imeli v razmerju do posameznih menedžerjev. Tako so podane tudi izjave v nadaljevanju članka.

V oklepajih ob izjavah pa nato navajamo intervjuje, v katerih smo navedbe našli. Z vidika raziskovalne doslednosti se nam ta pristop zdi primeren, čeprav je mogoče z iskanjem po literaturi in časopisju na tak način identificirati posamezne menedžerje. Glede na to, da so bili intervjuji dani v javnost s privolitvijo intervjuvancev in da so postopki v slovenskem prostoru izjemno znani, se nam zdi, da je tak pristop etično primeren.

4 Rezultati – uporabljene tehnike nevtralizacije

Umestitev medijskih izjav izbranih menedžerjev pod različne tehnike nevtralizacije je pokazala, da so bile večinoma zastopane izvorne oblike, kot sta jih definirala Sykes in Matza (1957). Ob tem se zavedamo, da bi lahko nekatere od izjav razvrstili drugače ali pod več različnih tehnik nevtralizacije, saj se lahko vsebinsko prekrivajo, npr. zanikanje krivde, sklicevanje na višjo lojalnost ter sklicevanje na (ekonomsko) nujnost. Na koncu smo se morali odločiti za tisto, ki se nam je zdela najbolj ustrezna, smiselnost naše razdelitve pa bo lahko presodil bralec sam. V odgovorih se je pokazalo, da so obsodeni menedžerji svoje primere prikazovali oziroma za javnost uokvirili na različne načine. Skoraj pri vseh je prišla do izraza podmena, da je šlo pri njihovih kazenskih postopkih za organiziran napad politike na takrat sicer povsem legalne menedžerske prevzeme podjetij. S tem so pravzaprav posredno izrazili tudi svoje mnenje o neodvisnosti organov odkrivanja, pregona in sojenja pri nas.

4.1 Zanikanje odgovornosti

Najbolj očitna in pričakovana ugotovitev je bila, da so vsi intervjuvanci zanikali svojo (kazensko) odgovornost. To je sicer v nekem smislu logično sledilo iz njihovega zavračanja krivde, ki so ga izrazili v kazenskih postopkih. Odgovornost za očitana dejanja so zavračali, »resnično krivdo« pa so pripisovali akterjem in silam, na katere niso imeli vpliva. S tem so se posledično prikazali kot žrtve okoliščin, v katerih so se znašli. Tipične tovrstne izjave so bile, da pravno gledano niso storili ničesar narobe.

B: »Gre za kriminalizacijo menedžerskega odkupa, ki pa ni kaznivo dejanje.« (IK., 2016).

B: »Priznavam, da sem poskrbel za menedžerski odkup, vendar nisem storil nobenega kaznivega dejanja.« (T. K. B., 2014)

B: ».../ Nisem storil ničesar nezakonitega. /.../ Ničesar nisem storil narobe. Ves čas sem skrbel, da sem bil na pravi strani zakona. Pravzaprav me obtožujejo menedžerskega odkupa, kar pa ni kaznivo dejanje. Nisem pridobil nobene finančne koristi. Nikamor nisem prenesel nobenega denarja.« (Košak, 2011).

D: »Nikoli nisem pričakoval, da se bo to zgodilo. Nikoli nisem storil ničesar, kar bi lahko označili kot kaznivo dejanje.« (Šavko, 2019)

D: »Moja dejanja so bila zakonita!« (Dumančič, 2013)

Na vprašanje novinarja: »Ste se kdaj počutili krivega, obžalovali kakšno odločitev?« je menedžer C, sledeč novinarjevi distinkciji med (kazenskopravno) krivdo in obžalovanjem, odgovoril takole:

C: »Sem, seveda. Ne krivega, obžaloval pa sem marsikaj. To, da ... nisem predvidel gospodarske krize, ki je nastopila in ki je z izjemnim padcem delnic, ki je bil v Sloveniji večji kot drugod v Evropi, na kolena spravila marsikatero gospodarsko družbo.« (Steinbuch, 2013)

Ob tem je treba dodati, da sta dva menedžerja iz naše skupine po pravnomočni obsodilni sodbi vendarle nekako priznala svojo odgovornost oziroma, bolje rečeno, priznavala sta neke vrste objektivno, nekrivdno odgovornost. Prvi je to storil na način, da se je skliceval na pravno zmoto, s tem pa je dejansko ponovno nevtraliziral svojo odgovornost:

A: »Za svoja dejanja prevzemam polno odgovornost. Če bi takrat vedel, da so nezakonita, jih ne bi storil.« (Lončar, 2016).

A: »Edina stvar, ki sem jo storil narobe, je bila, da sem napačno ocenil prihodnji razvoj dogodkov. Tako kot so ga napačno ocenile vse institucije, ki so strokovno odgovorne za napovedovanje prihodnosti, in tako kot so ga napačno ocenili bankirji in revizorji.« (Kos, 2015).

C: »Vsekakor je moje obžalovanje povezano z dogodki, ki jih v tej gospodarski krizi, ki je tako močno posegla v naše gospodarstvo, nisem mogel predvideti.« (Steinbuch, 2013).

C: »Moja napaka je bila seveda v tem, da sem bil prepričan, da se mi seveda nekaj takega, kot je ta velika kriza, ki je po vsem svetu pravzaprav uničila vrednost, ne more zgoditi.« (Veselič, 2015)

4.2 Sklicevanje na višjo lojalnost

Tehnika sklicevanja na višjo lojalnost je v našem primeru dobila posebno obliko. Identificirali smo jo kot lojalnost neoliberalnemu kapitalističnemu sistemu, neoliberalnim vrednotam in nevidni roki trga, kamor naj se država – še posebej s kazenskim pravom – čim manj vtika. Tovrstna lojalnost je bila ponekod izrecno izražena, a tudi ko ni bilo jasno izrečeno, da menedžerji svoja dejanja pripisujejo neoliberalnim vrednotam, je iz njihovih izjav vendarle mogoče razbrati internalizacijo neoliberalne logike trga brez nepotrebnih intervencij države, predvsem tudi v luči spremembe ekonomskega sistema na prehodu iz socializma v kapitalizem. Tako je menedžer C na nek način podučil družbo oziroma njene institucije o tem, kako zaostajajo v sprejemanju vrednot neoliberalnega kapitalizma:

C: »Obenem pa moramo kot družba sprejeti vse konsekvence sprememb sistema, kot so zasebna lastnina, svobodno podjetništvo in gospodarska pobuda, kar zagotavlja tudi ustava. Vsi podsistemi, vse veje oblasti in tudi organi pregona morajo upoštevati dejstvo, da živimo v drugačnem sistemu, v sistemu zasebne lastnine in kapitalizma.« (Steinbuch, 2013)

Ker ima sistem svojo železno logiko, bi do privatizacije targetiranih podjetij vsekakor prišlo, vendar bi se zgodilo, da bi ta podjetja pokupili drugi, na primer podjetja iz tujine. Ali, kot je na kratko povzel menedžer D:

D: »Če ne bi šli kupovat mi, bi to naredili drugi.« (Uredništvo PN, 2014).

Po drugi strani je menedžer A celotno zgodbo postavil v okvir boja za uspešnost in rast targetiranega podjetja, kar bi lahko interpretirali kot sklicevanje na višjo lojalnost do podjetja. Tudi večina drugih je izjavila, da so njihova dejanja koristila podjetju, ki so mu bili vseskozi lojalni. Slabe namene so zanikali, končni rezultat pa pripisali nesrečnim okoliščinam:

A: »Skupaj z bankami smo ocenili, da je to dobro za družbo. Namen je bil vsekakor dober, čeprav se stvari niso tako izpe-ljale.« (STA, 2012)

4.3 Sklicevanje na (ekonomsko) nujnost, normalnost oziroma na razpršitev krivde

Nevtralizacijo s sklicevanjem na višjo lojalnost lahko povežemo s sklicevanjem na nujnost (kaznivega) dejanja (Minor, 1981), njegovo normalnost (Henry, 1978) in na t. i. tehniko nevtralizacijo z razpršitvijo krivde (Coleman, 1989). Te vrste

nevtiralizacij ustvarjajo prepričanje, da je delinkventno dejanje običajno in nujno. Primer tega bi bilo opravičevanje, da je v agresivnem poslovnem okolju neoliberalnega kapitalizma neko dejanje, ki je formalno sicer nezakonito in pomeni kršitev zakona, preprosto »običajen, nujen posel«, torej *business as usual*. V naši skupini so bile tovrstne izjave prisotne v takšni ali drugačni obliki.

A: »Kar zadeva posle, ki se omenjajo v zvezi z M (ciljno podjetje, op. avt.), da so sodelovale tudi druge firme, in to naj bi bilo danes sporno, v vseh teh primerih je šlo za poslovni interes vseh strani. Nisem imel nobenih vzvodov in niti nobene želje, da bi komurkoli postavljaj pogoje, kaj šele ga izsiljeval, vsaka stran je vedno sama ocenila, zakaj je neko transakcijo izvedla. Vedno le zato, ker je bila tudi v njenem poslovnem interesu... vedno smo igrali na karto, da bosta obe strani nekaj zaslužili, in tudi ti posli, ki jih omenjate, so bili del nekega okolja, v katerem smo firme druga drugi pomagale, pa ne v negativnem smislu.« (Kos, 2015).

A: »Res se zadeve, ki so bile včasih normalne, običajne, danes v nekaterih primerih, ne pa v vseh, skušajo kriminalizirati, iščejo se kriminalna dejanja, naklepi, kazniva dejanja.« (Kos, 2015)

O tem, da v njihovem primeru država za nazaj preganja in kriminalizira nekaj, kar se je prej množično dogajalo, bilo normalno in celo zaželeno, je menedžer D izjavil:

D: »Poglejte. Vsi so vedeli, kako to počnemo. In država in banke so nas k temu spodbujale. Kje so bili vsa tista leta? Kriminalci smo postali šele leta 2008, ker se je politika tako odločila.« (Uredništvo PN, 2014).

To zadnjo izjavo bi lahko vsaj v zadnjem delu umestili tudi pod tehniko obsojanja obsojvalcev.

4.4 Obsojanje obsojvalcev

Poleg vsega navedenega so nekateri menedžerji v svojih izjavah »resnično« krivdo za težave, v katerih so se znašla njihova podjetja, neposredno prenesli na banke in politiko oziroma na takrat vladajoče politike. To je tehnika obsojanja obsojencev, pri kateri storilec preusmerja pozornost na dejanja (pa tudi hipokrizijo, zlaganost itd.) tistih, ki njegova dejanja zdaj obsojajo. S tem bolj ali manj uspešno preusmeri pozornost s sebe. Trije menedžerji v naši skupini so za stanje svojih podjetij neposredno okrivili banke in/ali politike:

Na vprašanje o tem, kdo je kriv, je tako menedžer D odgovoril:

D: »Politika in banke, ki so v nekem trenutku prekinile vsa financiranja in zahtevale denar nazaj. Meni (podjetja, op. avt.) P ni bilo treba lastniniti, v to nas je prisilila politika, ker so nas ves čas prodajali. Če ne bi šli kupovat mi, bi to naredili drugi.« (Uredništvo PN, 2014).

A: »Je pa res, da so se krediti garantirali s 110 odstotki vrednostnih papirjev, ki so nato padli na 50 odstotkov vrednosti posojila. V tem pogledu drži, da je bila bančna praksa malo preveč širokogrudna in preohlapna, za to je meni osebno najbolj žal. Če bi bančniki drugače ravnali, mi prevzema M. (ciljnega podjetja, op. avt.) ne bi izpeljali in zdaj jaz ne bi imel teh težav.« (Kos, 2015)

Na vprašanje novinarja, ali ima s kritiko bank v mislih njihovo odločitev, da ne podaljšajo t. i. tajkunskih posojil, je menedžer B pojasnil:

B: »Seveda. Mi nismo bili ne insolventni ne nelikvidni. Vse obveznosti smo imeli poravnane. Na koncu koncev smo imeli premoženja več kot dolgov. /.../ Hoteli so pokazati, da je to moralno nedopustno. Druge, ki so bili takrat mnogo slabši, ki so že takrat imeli neporavnane obveznosti, so pustili pri miru. Pritisk na nas pa je bil neprestan.« (Košak, 2011).

Na nadaljnje vprašanje o tem, kdo naj bi nanje izvajal pritisk, pa je menedžer B izrecno izpostavil pritisk, ki naj bi ga nanj izvajala politika:

B: »Saj si največ zaslug pripisuje stranka X. ... Ob koncu leta 2008 sem politiku Y povedal, da bomo morali prodati (podjetje) M., če ne celega, pa vsaj I-ov delež. Pa mi je rekel, da so oni, torej država, proti. »Kako, če smo mi lastniki?« sem mu odvrnil. »Država ima vzvode, da vam to prepreči,« mi je rekel. In to se je tudi zgodilo.« (Košak, 2011)

Na izrecno vprašanje novinarja, ali bi zdaj iz časovne distince kaj naredil drugače, je D dodal:

D: »Ne. Vse bi ponovil. Edino politike ne bi toliko poslušal. To je bila moja največja napaka.« (Uredništvo PN, 2014).

Glede vloge bank je dodal:

D: »Ko pa so banke v Sloveniji ustavile financiranje, smo imeli težave. Želeli so prikazati, da smo težave delali direktorji, vendar ni bilo tako. Težave so nastale, da ne rečem kaj drugega, v bankah, ki so nas namenoma potapljale, ko so reševale svojo glavo.« (Šavko, 2019)

In, ne nazadnje, na vprašanje novinarja, ali se »počuti kot ena izmed prvih žrtev vojne proti tajkunom«, je menedžer C odgovoril:

C: »Lahko bi tako rekel, da. V tem stampeu po eni strani obračunavanja s tem, kar je bilo v preteklosti narobe, za mnoge v politiki, javnosti in medijih sploh ni pomembno, kaj se komu očita. Kot sem že enkrat rekel: ko je razglašena fatva, se ne sprašujejo več, kdo jo je izrekel. Pomembno je, da se zoper tiste, ki jih je doletela, lahko uporabi vsa sredstva, in v tem primeru je dejansko šlo za to.« (Steinbuch 2013)

4.5 Zanikanje škode

Pri uporabi tehnike zanikanja škode želi oseba prekiniti povezavo med dejanjem in njegovimi posledicami tako, da zanika, da je bila povzročena kakršnakoli škoda. Menedžerji so nekajkrat poudarili, da z njihovimi dejanji ni bila povzročena nobena škoda (A) in da so vsi delavci do konca prejeli pošteno plačilo (C in D). Ob tem so vsi (vsaj do določene točke) tudi trdili, da njihova dejanja niso bila nezakonita.

C: »Ne, glavni očitek je, da je bilo (podjetje) P, ko je ta posel naredilo, pravzaprav oškodovano. P je sama do procesa trdila, da ni oškodovana, da je s tem poslom zaslužila.« (Veselič, 2015).

Podobno in malo bolj osebno je izjavil tudi menedžer D:

D: »Vsi so posploševali, da sem v zaporu zato, ker sem kradel. To najbolj boli. Ker nikomur nisem nič vzel, vsi delavci so bili vedno plačani do zadnje ure dela.« (Uredništvo PN, 2014).

4.6 Zanikanje žrtve in metafora bilance

Druge tehnike nevtralizacije so bile v analiziranih odgovorih manj opazne. Tehnika zanikanja žrtve ni bila uporabljena; nihče od menedžerjev ni predstavil žrtve kot krivca in sebe kot upravičenega maščevalca, kar bi bilo v našem primeru tudi pojmovno nemogoče. Prav tako nihče iz skupine ni trdil, da v celoti gledano njegova dobra dejanja odtehtajo dejanja, za katera so obtoženi (metafora o bilanci). Na to zadnjo držo bi sicer morda lahko implicitno sklepali iz celotnega konteksta njihovih izjav, neposredno pa takih izjav ni bilo.

5 Razprava

Teorija nevtralizacije, ki sta jo Sykes in Matza (1957) razvila z mislijo na mladoletniško delinkvenco, je brez dvoma uporabna tudi pri analizi beloovratniške kriminalitete. Tudi storilci z belim ovratnikom si v številnih primerih, podobno kot mladoletniki, z njihovo uporabo začasno prikrojijo moralne in pravne norme tako, da si najprej psihološko olajšajo storitev kaznivega dejanja, ob tem pa se hkrati zaščitijo še pred (prehudim) občutkom krivde in očitki od zunaj.

V našem pregledu smo presojali medijske izjave izpostavljene skupine menedžerjev, ki je bila za gospodarska kazniva dejanja procesirana v okviru t. i. tajkunskih procesov, ki so v Sloveniji potekali po neuspeh menedžerskih prevzemih nekaterih večjih slovenskih podjetij po finančni krizi leta 2008. Obtoženi so bili na koncu spoznani za krive nekaterih izmed očitanih kaznivih dejanj, nas pa je zanimalo, kako so razlagali oziroma opravičevali svoja dejanja in prikazovali širši kon-

tekst celotne afere. Skratka, zanimal nas je njihov subjektiven pogled oziroma način, na katerega so svoja dejanja opravičevali sebi in slovenski javnosti.

Njihove medijske izjave smo umestili pod klasične tehnike nevtralizacije in dodali še nekatere druge, ki so se privilegale danim primerom. V nasprotju z nekaterimi od prej omenjenih tovrstnih raziskav (Benson 1985; Klenovski, 2012) je v naši skupini prevladovalo zanikanje odgovornosti, sklicevanje na višjo lojalnost in ekonomsko nujnost ter obsojanje obsojevalcev, v manjši meri pa tudi zanikanje škode. Tehniki zanikanja žrtve in metafora bilance nista bili (neposredno) zastopani.

Prva pomembnejša ugotovitev, do katere smo prišli, je, da so vsi menedžerji v naši skupini – vsaj v medijskih intervjujih, ki so potekali pred izrekom sodb – zanikali odgovornost za svoja dejanja, dostikrat pa so zanikali tudi kaznivost očitanih dejanj. Krivdo za morebitno škodo (tudi njen obstoj so nekateri zanikali) so praviloma prelagali na bolj ali manj določene akterje in sile zunaj njihovega nadzora. Oba pristopa kažeta na uporabo tehnike zanikanja odgovornosti. Drugič, vsi so se sklicevali tudi na to, da so v dejanjih sledili zgolj (novim) vrednotam in normam (neoliberalnega) kapitalizma, vedno v dobro targetiranih podjetjih, kot so ga sami percipirali. Če ne bi sami poskušali lastninsko prevzeti ciljnih podjetij, bi to, po logiki sistema, pač storil nekdo drug. Te vrednote so jim bile pomembnejše od norm, ki naj bi jih kršili, s tem pa so – spet vsak na svoj način – svoja dejanja opravičevali s sklicevanjem na višjo lojalnost.

Iz izjav bi lahko sklepali, da je pred izbruhom afer vladajoča politika oziroma vsaj njen pomemben del bolj ali manj aktivno spodbujala t. i. domačo privatizacijo podjetij, ki so bila takrat pretežno še v državni lasti, in sicer na način notranjih menedžerskih odkupov. Za nazaj bi lahko postavili hipotezo, da je vladajoča politika tovrstno privatizacijo *de facto* konkretno podpirala s svojimi ukrepi oziroma opustitvami, vključno z normativno podhranjenostjo in dopuščanjem prevelikih sivih con v pravnem sistemu. To bi se skladalo s sicer splošnim pojavom povečanega toleriranja deviantnosti na področju gospodarske in korporativne kriminalitete v sodobni neoliberalni družbi, kjer cilj mnogokrat opravičuje sredstva. Vladajoča politika lahko s svojo »aktivno pasivnostjo« pomembno soustvarja klimo v podjetniških in menedžerskih vrstah in to tako, da je določenim deviantnostim dejansko naklonjena, čeprav jih sicer javno preganja in obsoja (Jager, 2005, 2020; Selinšek, 2019; Simončič, 2021).

Menedžerji naše skupine so verjeli, da so njihova ravnanja sprejemljiva, saj so drugi menedžerji ravnali enako oziroma podobno, banke in politika pa naj bi jih pri tem še spodbujale. Percepcija, da so bili v tistem času menedžerski prevzemi s

kreditu z zastavo delnic targetiranih podjetij »običajen posel«, je v njihovih očeh legitimirala njihova dejanja. Zgledi uspešnih menedžerskih odkupov so večali skušnjave. Dodatna težava je bila lahko – ob pomanjkanju sodne prakse – ponekod manj jasna meja med zakonitim in nezakonitim na področju normiranja gospodarskih kaznivih dejanj (Keršmanc, 2014, Selinšek, 2006, 2019). Iz izjav smo lahko razbrali, da so dejanja za dosego notranjega odkupa storilci pojmovali kot neke vrste »običajen posel«. Te izjave smo umestili pod tehniko sklicevanja na ekonomsko nujnost. Trije izmed štirih menedžerjev so za svoja dejanja in povzročeno škodo izrecno krivili banke ali takrat vladajoče politike (ali oboje) ter tako poskušali preusmeriti pozornost s sebe na druge, kar je tipično za obsojanje obsojencev.

Skratka, z nevtralizacijo sklicevanja na nujnost oziroma normalnost neke prakse so se prikazovali kot skupina, ki je bila v nekem trenutku žrtvovana kot grešni kozli, ob tem, ko jih je še pred nekaj leti javnost sprejemala kot uspešne menedžerje. Nekateri izmed njih so se predstavili kot žrtve medijskega in političnega pogroma, ob tem pa dodali, da za izgubo denarja, ki so jo utrpela njihova podjetja, ne morejo prevzeti krivde, saj svetovne finančne krize leta 2008 ni bilo mogoče predvideti.

Preostale tehnike nevtralizacije so bile uporabljene dosti manj; tehnika zanikanja škode je bila uporabljena le tu in tam, tehnika zanikanja žrtve pa bi bila v teh primerih tudi pojmovno nepredstavljiva. Tudi metafora balance ni bila izrecno uporabljena.

Naše ugotovitve se tako delno razlikujejo od ugotovitev Klenowskega (2012), ki ugotavlja, da se večina storilcev kaznivih dejanj z belimi ovrtniki in poklicnih kaznivih dejanj zateka k tehniki pozivanja k višji lojalnosti, druga najpogosteje uporabljena tehnika pa je zanikanje škode.

V našem primeru je bila najpogosteje uporabljena tehnika nevtralizacije zanikanje odgovornosti, nanjo so se sklicevali vsi. Tudi naši menedžerji pa so se sklicevali na višjo lojalnost. Pri tem je šlo bodisi za priseganje na korist targetiranega podjetja bodisi za bolj abstraktno sklicevanje na nujno logiko sistema (neoliberalnega) kapitalizma, kot so jo sami percipirali.

Na koncu še nekaj besed o dilemi *ex ante* oziroma *ex post*. Podobno kot Bensonova (1985) kvalitativna študija storilcev beloovratniške kriminalitete je tudi naša preliminarna analiza pokazala, da so tehnike nevtralizacije, kot sta jih opredelila Matza in Sykes (1957), lahko igrale ključno vlogo tudi pred storitvijo kaznivih dejanj. Da je tako, je sicer težko z gotovostjo trditi; javno objavljeni intervjuji, na katere smo omejili naš pregled, so bili seveda dani šele po dejanjih. Naša hipoteza pa je, da zgoraj opisane nevtralizacije večinoma temeljijo

na zakoreninjenih prepričanjih, ki so bila – nekatera verjetno bolj in druga manj podrobno artikulirana – prisotna že v času odločanja za dejanja. Najmanj, kar lahko sklenemo, je, da je pri akterjih obstajala percepcija o politični klimi, ki je tovrstnim notranjim prevzemom naklonjena.

6 Sklep

Raziskovanju tehnik nevtralizacije preti nevarnost, da lahko pri komu zveni kot opravičevanje deviantnih ali kriminalnih dejanj. To nikakor ni njihov namen in njihova vloga. Sykes in Matza (1957) sta jih opisala kot sredstva, s katerimi posamezniki racionalizirajo svoje vedenje, vendar to ne pomeni, da je to vedenje zato objektivno opravičljivo ali sprejemljivo z moralnega, pravnega ali družbenega vidika. V tem smislu jih lahko razumemo kot sredstvo, prek katerega lahko bolje razumemo storilca in njegov odnos do dejanja, torej kot interpretativno orodje, ki ga lahko uporabimo za boljše razumevanje kriminalnega vedenja in samopodobe storilcev.

V tej luči so tudi ugotovitve naše analize namenjene boljšemu razumevanju motivacije in racionalizacije izbranih storilcev beloovratniške kriminalitete v določenem specifičnem obdobju v slovenskem okolju. S proučevanjem njihovih načinov razmišljanja, kot so razvidni iz javnih izjav, želimo bolje razumeti, zakaj so izvršili kazniva dejanja, za katera so bili obsojeni, ter kakšen odnos do teh kaznivih dejanj so vzpostavili. Iz rezultatov je jasno, da so tehnike nevtralizacije, nekatere bolj kot druge, pomembno sredstvo, prek katerega storilci ohranjajo pozitivno samopodobo in poskušajo vanjo prepričati tudi druge. Njihova prepričljivost je lahko večja ali manjša glede na predhodno naravnost bralca, v nobenem smislu pa ne vpliva na oceno kazenske odgovornosti storilcev.

Želimo si lahko, da bi ta – na nek način pionirska in pilotska študija – spodbudila razmislek o družbenih vrednotah, ki na eni strani zavirajo, na drugi strani pa promovirajo izvrševanje tovrstnih kaznivih dejanj. V tem smislu bi bile dobrodošle nadaljnje študije, ki bi tehnike nevtralizacije testirale na širši populaciji in tako dodatno preverjale njihov teoretski pomen in razlagalno vrednost v sodobnem kontekstu.

Literatura

1. Agnew, R. (1994). The techniques of neutralization and violence. *Criminology*, 32(4), 555–580.
2. Agnew, R. in Peters, A. A. R. (1986). The techniques of neutralization: An analysis of predisposing and situational factors. *Criminal Justice and Behavior*, 13(1), 81–97.
3. Ball, R. A. (1966). An empirical exploration of Neutralization theory. *Criminology*, 4(2), 22–32.

4. Ball, R. A. in Lilly, J. R. (1971). Juvenile delinquency in a urban county. *Criminology*, 9(1), 69–85.
5. Barlow, H. D. (1991). Explaining crimes and analogous acts, or the unrestrained will grab at pleasure whenever they can. *Journal of Criminal Law and Criminology*, 82(1), 229–242.
6. Benson, M. L. (1985). Denying the guilty mind: Accounting for involvement in a white-collar crime. *Criminology*, 23(4), 583–607.
7. Benson, M. L. in Moore, E. (1992). Are white-collar and common offenders the same? An Empirical and theoretical critique of a recently proposed General theory of crime. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 29(3), 251–272.
8. Božič, P. (2008). *Managerski odkupi podjetij* (Diplomsko delo). Univerza v Ljubljani, Ekonomska fakulteta.
9. Braithwaite, J. (1989). *Crime, shame, and reintegration*. Cambridge University Press.
10. Braithwaite, J. in Makkai, T. (1991). Testing an expected utility model of corporate deterrence. *Law & Society Review*, 25(1), 7–40.
11. Braun, V. in Clarke, V. (2020). One size fits all? What counts as quality practice in (reflexive) thematic analysis? *Qualitative Research in Psychology*, 18(3), 328–352.
12. Byers, B., Crider, B. in Biggers, G. (1999). Bias crime motivation. *Journal of Contemporary Criminal Justice*, 15(1), 78–96.
13. Clarke, V. in Braun, V. (2017). Thematic analysis. *The Journal of Positive Psychology*, 12(3), 297–298.
14. Clarke, V. in Braun, V. (2022) *Thematic analysis: A practical guide*. Sage.
15. Cohen, K. A. (1955). *Delinquent boys*. The Free Press.
16. Coleman, J. W. (1989). *The criminal elite: The sociology of white collar crime*. St. Martin's Press.
17. Copes, H. in Vieraitis, L. M. (2009). Bounded rationality of identity thieves: Using offender-based research to inform policy. *Criminology & Public Policy*, 8(2), 237–262.
18. Copes, H., Vieraitis, L. in Jochum, J. M. (2007). Bridging the gap between research and practice: How Neutralization theory can inform reid interrogations of identity thieves. *Journal of Criminal Justice Education*, 18(3), 444–459.
19. Cressey, D. R. (1953). *Other people's money; A study in the social psychology of embezzlement*. Free Press.
20. Cromwell, P. in Thurman, Q. (2003). The devil made me do it: Use of neutralizations by shoplifters. *Deviant Behavior*, 24(6), 535–550.
21. Dabney, D. (1995). Neutralization and deviance in the workplace: Theft of supplies and medicines by hospital nurses. *Deviant Behavior*, 16(4), 313–331.
22. Damijan, J. P. (2012). Zakaj so managerški prevzemi običajno škodljivi? *Damijan blog*. <https://damijan.org/2012/12/27/zakaj-somenedzerski-prevzemi-obicajno-skodljivi/>
23. DeTardo-Bora, K. A., Clark, E. N. in Gardner, B. (2019). "I did what I believe is right": A study of neutralizations among anonymous operation participants. *Journal of Qualitative Criminal Justice & Criminology*, 8(1). <https://doi.org/10.21428/88de04a1.5c02a7d3>
24. Dobovšek, B. (2005). *Korupcija in politika*. Ministrstvo za notranje zadeve.
25. Dumančič, M. (2. 12. 2013). Črnigoy mora v zapor še za tri leta in plačati 1,4 milijona evrov. *MMC RTV SLO*. <https://www.rtvsl.si/crna-kronika/crnigoy-mora-v-zapor-se-za-tri-leta-in-placati-1-4-milijona-evrov/324038>.
26. Evans, R. D. in Porche, D. A. (2005). The nature and frequency of medicare/medicaid fraud and neutralization techniques among speech, occupational, and physical therapists. *Deviant Behaviour*, 26(3), 253–270.
27. Gauthier, D. K. (2001). Professional lapses: Occupational deviance and neutralization techniques in veterinary medical practice. *Deviant Behaviour*, 22(6), 467–490.
28. Geis, G. (2000). On the absence of self-control as the basis for a General theory of crime: *A critique*. *Theoretical Criminology*, 4(1), 35–53.
29. Goldstraw-White, J. (2012). *White-collar crime*. Palgrave Macmillan.
30. Gottschalk, P. (2017). *CEOs and white-collar crime: A convenience perspective*. Palgrave Macmillan.
31. Henry, S. (1978). *The hidden economy*. Martin Robertson.
32. Hindelang, M. J. (1973). Causes of delinquency: A partial replication and extension. *Social Problems*, 20(4), 471–487.
33. Hirschi, T. (1969). *Causes of delinquency*. University of California Press.
34. Hirschi, T. in Gottfredson, M. (1987). Causes of white-collar crime. *Criminology*, 25(4), 949–974.
35. IK. (29. 1. 2016). Boško Šrot ugotavlja, da ga je sodišče pravzaprav obsodilo za daljnovidnost. *Dnevnik*. <https://www.dnevnik.si/1042729190/posel/novice/bosko-srot-ugotavlja-da-ga-je-sodisce-pravzaprav-obsodilo-za-daljnovidnost>
36. Jager, M. (2005). Spirale korupcije, tek časa in zgodovina. V Z. Kanduč (ur.), *Kriminaliteta, družbeno nadzorstvo in postmodernizacijski procesi* (str. 115–136). Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani.
37. Jager, M. (2015). O sleparjih, dveh vrstah poštenjakov in vlogi države skozi Kantov "Poskus o boleznih glave", *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 66(3), 208–219.
38. Jager, M. (2020). Neoliberalna država kot notranja meja uspešnega odzivanja na korporativni kriminalni nosilcev družbene moči. V R. Salecl (ur.), *Premeščanje mej v kriminologiji in kriminalitetni politiki* (str. 409–435). Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti.
39. Jesilow, P., Pontell, H. N. in Geis, G. (1993). *Prescription for profit: How doctors defraud Medicaid*. University of California Press.
40. Kaptein, M. in van Helvoort, M. (2019). A model of neutralization techniques. *Deviant Behavior*, 40(10), 1260–1285.
41. Keršmanc, C. (2014). *Preslepivte na meji in onkraj pregona: analiza poslovnih goljufij in zlorab položaja ali zaupanja pri gospodarski dejavnosti v pravosodni praksi*. GV Založba.
42. Klenowski, P. M. (2012). "Learning the good with the bad": Are occupational white-collar offenders taught how to neutralize their crimes? *Criminal Justice Review*, 37(4), 461–477.
43. Klenowski, P. M. in Copes, H. (2013). Looking back at other people's money: A qualitative test of Cressey's classic hypothesis of trust violating behavior. *Journal of Qualitative Criminal Justice & Criminology*, 1(1). <https://www.qualitativecriminology.com/pub/v1i1p3/release/1>
44. Klockars, C. D. (1974). *The professional fence*. Tavistock.
45. Kos, S. (10. 4. 2015). »Intervju z Binetom Kordežem: Seveda bom šel v osebni stečaj. Obveznosti so pač previsoke«. *Delo*. <https://old.delo.si/ozadja/intervju-z-binetom-kordezem-seveda-bom-sel-v-osebni-stečaj-obveznosti-so-pac-previsoke.html>
46. Košak, K. (21. 11. 2011). Ne razumejo, da tega nisem delal zaradi denarja. *Siol.net*. <https://siol.net/novice/slovenija/ne-razumejo-da-tega-nisem-delal-zaradi-denarja-3914>
47. Kuris, G. (2013). *Toothless but forceful: Slovenia's anti-corruption watchdog exposes systemic graft, 2004-2013*. Princeton University.
48. Lemert, E. M. (1951). *Social pathology: A systematic approach to the theory of sociopathic behavior*. McGraw-Hill.

49. Levi, M. (2008). *The phantom capitalists: The organisation and control of long-firm fraud*. Ashgate.
50. Lončar, A. (21. 1. 2016). Kordež o "pajdaših": Vedeli so, kaj delajo, a jaz ne bom bremenil nikogar. *Siol.net*. <https://siol.net/novice/crna-kronika/kordez-o-pajdasih-vedeli-so-kaj-delajo-a-jaz-ne-bom-bremenil-nikogar-400749>
51. Makkai, T. in Braithwaite, J. (1994). Reintegrative shaming and compliance with regulatory standards. *Criminology*, 32(3), 361–385.
52. Maruna, S. in Copes, H. (2005). What have we learned from five decades of neutralization research? *Crime and Justice*, 32, 221–320.
53. Matza, D. (1990). *Delinquency and drift*. Transaction Publishers.
54. Minor, W. W. (1981). Techniques of neutralization: A reconceptualization and empirical examination. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 18(2), 295–318.
55. Neubacher, F. (2006). How can it happen that horrendous state crimes are perpetrated?: An overview of criminological theories. *Journal of International Criminal Justice*, 4(4), 787–799.
56. Piquero, N. L., Tibbetts, S. G. in Blankenship, M. B. (2005). Examining the role of differential association and techniques of neutralization in explaining corporate crime. *Deviant Behavior*, 26(2), 159–188.
57. Reed, G. E. in Yeager, P. C. (1996). Organizational offending and neoclassical criminology: Challenging the reach of a General theory of crime. *Criminology*, 34(3), 357–382.
58. Schoultz, I. in Flyghed, J. (2020). From "We didn't do it" to "We've learned our lesson": Development of a typology of neutralizations of corporate crime. *Critical Criminology*, 28(4), 739–757.
59. Shover, N. in Hochstetler, A. (2005). *Choosing white-collar crime* (1st. ed.). Cambridge University Press.
60. Shover, N., Coffey, G. S. in Hobbs, D. (2003). Crime on the line: Telemarketing and the Changing nature of professional crime. *The British Journal of Criminology*, 43(3), 489–505.
61. Selinšek L. (2006). *Gospodarsko kazensko pravo*. GV Založba.
62. Selinšek, L. (2019). Gospodarska kriminaliteta skozi čas: se premeščajo meje ali ponavlja zgodovina? *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 70(2), 102–118.
63. Simončič, K. (2021). Fast fashion: A case of social harm and state-corporate crime. *The Howard Journal of Crime and Justice*, 60(3), 343–369.
64. Simpson, S. S. in Koper, C. S. (1992). Detering corporate crime. *Criminology*, 30(3), 347–376.
65. Simpson, S. S. in Piquero, N. L. (2002). Low self-control, Organizational theory, and corporate crime. *Law & Society Review*, 36(3), 509–548.
66. *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. (2024). ZRC SAZU. www.fran.si
67. Soltes, E. (2016). *Why they do it: Inside the mind of the white-collar criminal*. PublicAffairs.
68. Steffensmeier, D. (1989). On the causes of "White-collar" crime: An assessment of Hirschi and Gottfredson's claims. *Criminology*, 27(2), 345–358.
69. Steinbuch, D. (18. 12. 2013). Igor Bavčar: Marsikaj tudi obžalujem. *Siol.net*. <https://siol.net/novice/slovenija/igor-bavcar-marsikaj-tudi-obzalujem-186240>
70. Strutton, D., Vitell, S. J. in Pelton, L. E. (1994). How consumers may justify inappropriate behavior in market settings: An application on the techniques of neutralization. *Journal of Business Research*, 30(3), 253–260.
71. Sutherland, E. H. (1949). *White collar crime*. Dryden Press.
72. Sykes, G. M. in Matza, D. (1957). Techniques of neutralization: A Theory of delinquency. *American Sociological Review*, 22(6), 664–670.
73. Šavko, A. (5. 5. 2019). Nikoli nisem pričakoval, da se bo to zgodilo. *Radio Koper RTV SLO*. <https://radiokoper.rtvlo.si/>
74. T.K.B. (23. 1. 2014). Oškodovanje Pivovarne Laško: Šrot ne priznava krivde. *MMC RTV SLO*. <https://www.rtvlo.si/crna-kronika/oskodovanje-pivovarne-lasko-srot-ne-priznava-krivde/328057>
75. Thurman, Q. C. (1984). Deviance and the neutralization of moral commitment: An empirical analysis. *Deviant Behavior*, 5(1–4), 291–304.
76. Trainor, L. in Bundon, A. (2020). Developing the craft: Reflexive accounts of doing reflexive thematic analysis. *Qualitative Research in Sport, Exercise and Health*, 13(5), 705–726.
77. Uredništvo PN. (23. 7. 2014). Da sem poslušal politiko je bila moja največja napaka. *Primorske novice*. <https://primorske.svet24.si/novice/slovenija/-da-sem-poslusal-politiko,-je-bila-moja-najvecja-n>
78. Van Baak, C., Hayes, B., Freilich, J. in Chermak, S. (2018). Honor crimes in the United States and offenders' neutralization techniques. *Deviant Behavior*, 39(2), 187–202.
79. Veselič, B. (22. 11. 2015). Noben izmed kreditov Istrabenzu ni bil porabljen za privatizacijo Istrabenza. *MMC RTV SLO*. <https://www.rtvlo.si/slovenija/bavcar-noben-izmed-kreditov-istrabenzu-ni-bil-porabljen-za-privatizacijo-istrabenza/379217>
80. Viraj, A, Tičar, B., Florjančič, D. in Eman, K. (2015) Prispevek k preiskovanju sodobnih kaznivih dejanj, povezanih z menedžerskimi odkupi, *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 66(2), 91–104.
81. Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o prevzemih (ZPre-1G). (2015) *Uradni list RS*, (75/15).

Katja Simončič, Matjaž Jager, Mojca Mihelj Plesničar: Nevtalizacija beloovratniške kriminalitete: Analiza medijskih izjav in tehnik nevtalizacije v slovenskih tajkunskih procesih

Neutralising White-Collar Crime: An Analysis of Media Statements and Neutralisation Techniques in Slovenian Tycoon Trials

Katja Simončič, Ph.D, Associate, Cabinet of the Minister, Ministry for Solidarity-Based Future, Slovenia. E-mail: katja.simoncic@gov.si

Matjaž Jager, Ph.D, Research Counsellor, Institute of Criminology at the Faculty of Law Ljubljana, Professor, Faculty of Law, University of Ljubljana, Slovenia. ORCID: 0009-0002-5563-6404. E-mail: matjaz.jager@pf.uni-lj.si

Mojca Mihelj Plesničar, Ph.D, Research Associate, Institute of Criminology at the Faculty of Law Ljubljana, Assistant Professor, Faculty of Law, University of Ljubljana, Slovenia. ORCID: 0000-0002-4686-0060. E-mail: mojca.plesnicar@pf.uni-lj.si

The concept of techniques of neutralization of crimes has been known in criminological theory since the 1950s. It refers to various attempts to justify deviance, which perpetrators present as legitimate, although they are generally not recognized as such by society and the legal order. Although the classic five types of neutralisations were defined by Sykes and Matza with reference to juvenile delinquency, subsequent research has shown that they may be even more prevalent in privileged white-collar offenders. In this article, we analysed media statements by a group of high-profile managers who were tried for economic crimes in the so-called 'tycoon trials' that took place after the failed management takeovers of some of Slovenia's major companies during the 2008 financial crisis. The defendants were eventually found guilty of some but not all of the crimes for which they were charged. Our interest here was in how they explained or justified their actions and perceived the broader context of these affairs. We categorised their media statements under different classic techniques of neutralisation categories and added some others that fit the cases. Unlike some similar studies, our group of managers mostly denied responsibility and appealed to higher loyalties and economic necessity in combination with a condemnation of the condemners. To a considerably lesser degree they denied harm. Finally, the techniques of denial of the victim and the metaphor of the ledger were not represented.

Keywords: neutralisation techniques, white-collar crime, management takeovers, tycoon credits, Republic of Slovenia

UDC: 343.9:343.37